

به نژاد، ملیت، سن، جنس، مذهب، زبان، موقعیت اجتماعی و تحصیلی باز باشد». در بنیاد کتابخانه عمومی، هدف اجتماعی مافوق همه چیز است و کتابخانه را به منزله وسیله خدمتی اجتماعی می‌نگرند. هدف آن ایجاد امکاناتی برای همگان، براساس نیازها و موقعیتهاست تا بتوانند با دسترسی کامل به کتابها و پیشینه‌های مربوط به اشکال گوناگون، از بهره‌گیری آنها لذت ببرند. تکیه کتابخانه عمومی بر خدمت در سطح محلی است و معتقد است که فردی کتابخوان، شهروندی بهتر و ارزنده‌تر برای جامعه خواهد بود. کتابخانه عمومی موظف است نه تنها به برآوردن نیازهای موجود بپردازد، بلکه به برآوردن نیازهای آتی مردم نیز توجه کند.

— توسعه فرهنگی را چه تعریف می‌کنید؟

— فرهنگ مجموعه‌ای از رسوم، ارزش‌ها و اعتقادات است که از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابد. به عبارت دیگر تجربه‌ها و اندوخته‌ها را ذخیره و منتقل می‌سازد. بنابراین همواره در آن عنصر جدید عرضه می‌شود. فرهنگ هر کشور حوزه‌ای گشوده است برای پذیرش اندیشه‌های گوناگون که برای بقاء خود نه تنها باید دست به تلاش و کوشش بزند، بلکه باید زمینه‌هایی برای رشد و بالندگی فراهم آورد. زیرا اگر موجودی بخواهد خود را حفظ کند و به رشد و توسعه خود بی‌توجه باشد امکان دارد که به علت نیرومند شدن دیگران، حتی توانایی نگهداری خود را نیز از دست بدهد. البته یک موجود بالنده باید بتواند از تجربه‌ها و دستاوردهای دیگران استمداد جسته، با بازاندیشی بر غنای آن بیفزاید. فرهنگ در زندگی روزانه جامعه نقش مهمی بازی می‌کند و از جایگاه والایی برخوردار است. روشهای سنتی اشاعه فرهنگ در قدیم برای نخبگان عمل می‌کرده است ولی امروزه فرهنگ در دورترین نقطه‌ها نفوذ کرده است و فرآورده‌های خود را در اختیار گروههای وسیع مردم قرار داده است. توسعه فرهنگی بدین معنی است که امکانات وسیع و گسترده برای دسترسی عامه مردم به فرهنگ فراهم آید. کاربرد آن، برآوردن نیازها و خواسته‌های افراد جامعه است که نهایتاً به بهبود کیفیت زندگی منجر می‌شود. انسان هم وسیله و هم هدف توسعه

که جامعه تحرک خود را از دست می‌دهد کتابخانه نیز از پویایی به رکود می‌گراید. فکر تأسیس کتابخانه‌های عمومی در دوره قاجار و زمان اقتباس مؤسسات تمدنی جدید از غرب به کشور وارد شد و تحول‌های فراوان پیدا کرد و تاریخی هم بر آن گذشت و قانونی هم برای آن تصویب شد. ولی همه این تحولات دریافت اداری، به صورت یک «اداره» و نه به صورت یک نهاد فرهنگی صورت پذیرفت. سؤالی که مطرح است این است که آیا اساساً می‌شود از یک تشکیلات اداری توقع پیوند مؤثر با توسعه فرهنگی داشت. قدر مسلم پیروزی بر بسیاری از مشکلات با توسعه فرهنگی ارتباط نزدیک دارد، پس اگر توسعه فرهنگی را از اهداف ضروری و آرمانهای عالی جامعه بدانیم، کتابخانه عمومی هم به طور طبیعی یکی از پایه‌های اصلی آن خواهد بود.

مینوبه‌فروزی

عضو هیأت علمی دانشگاه شاهد

— به نظر شما کتابخانه عمومی چه رسالتی برعهده دارد؟

— کتابخانه عمومی در نتیجه این اعتقاد که مطالعه کار پسندیده‌ای است و از گرایش به سرگرمیهای نامناسب می‌کاهد، موجودیت می‌یابد. کتابخانه عمومی در واقع همان‌جایی است که مردم هستند و رفع احتیاجات فرهنگی آنان ضرورت وجودی این‌گونه کتابخانه‌هاست.

کتابخانه عمومی چنانکه از نامش پیداست برای عموم افراد جامعه به وجود می‌آید و همگان مراجعه‌کنندگان بالقوه آن هستند. به عبارت دیگر همه کس حق استفاده از آن را دارد. به همین جهت باید موادی درخور همگان تهیه کند. کتابخانه عمومی کتابخانه‌ای است که خدمات آن برای لاردم یک اجتماع، بخش یا ناحیه رایگان باشد و تمام یا قسمتی از هزینه‌های آن از بودجه عمومی مملکت تأمین گردد. در بیانیه یونسکو آمده است: «کتابخانه عمومی باید به آسانی قابل دسترسی بوده و درهای آن به روی همه افراد بدون توجه

است. زیرا در مقام یک موجود فرهنگی است که برانگیخته می‌شود و سپس دست به عمل می‌زند، و نیز هدفی در نظر می‌گیرد و به این شکل فعالیت خود را هدفدار می‌سازد. امروزه دوران تلقی فرهنگ به عنوان یک تجمل گذشته است. فراغت، شرایط مساعدی برای اندیشیدن و مطالعه به وجود می‌آورد و زندگی فرهنگی وجهی از زندگی است که در همه شرایط باید آن را دریافت. هر زمان که انسان در مصایب زندگی شخصیت خود را می‌بازد فرهنگ فرصتی فراهم می‌آورد تا هویت خویش و توانایی خود را برای آفرینندگی و خلاقیت بازیابد. فرهنگ ابزار و وسایلی به ما می‌دهد تا به کمک آنها جای خود را در جهان بازیابیم، به ما اندیشیدن را به جای پذیرش بی قید و شرط می‌آموزد.

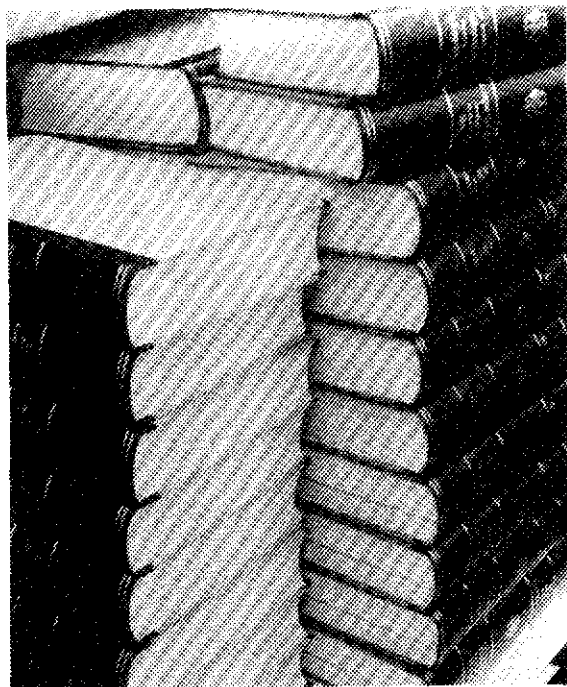
برای تحقق بخشیدن به توسعه فرهنگی دولت‌ها مسؤولیتهایی عمده بر دوش دارند چه، به محض اینکه پذیرفته شود که دسترسی به زندگی فرهنگی در واقع شرکت در آن، حق هر فرد انسانی است، لزوماً این نتیجه گرفته می‌شود که دولت وظیفه دارد در راه به وجود آوردن شرایط مناسب برای اعمال این حق، هر چه در توان دارد، انجام دهد. بنابراین پیشبرد زندگی فرهنگی جامعه یکی از وظایف دولت است و باید با در نظر گرفتن هدفهایی سازگار با نیازها و آرزوهای جامعه، وسایل رسیدن به این هدفها را فراهم سازد.

— آیا کتابخانه‌های عمومی نقشی در توسعه فرهنگی دارند؟ اگر دارند آن نقش چیست و چگونه متجلی می‌شود؟

— کتابخانه‌های عمومی در توسعه فرهنگی نقش بسیار مهمی ایفا می‌کنند، زیرا بار آموزش غیرمستقیم جامعه را به عهده دارند و بایستی بتوانند استعداد‌های بالقوه افراد جامعه را بارور سازند. کتابخانه‌ها باید تواناییهای لازم جهت رفع نیازهای اطلاعاتی مراجعان و رسیدن به اهدافی که برای انجام آنها بوجود آمده‌اند، کسب کنند. کتابخانه‌های عمومی ما باید نقش فرهنگی فعالی داشته باشند که متأسفانه چنین نقشی را ایفا نمی‌کنند. مراجعه‌کنندگان آنها بیشتر دانش‌آموزان مدارس و پشت‌کنکوری‌ها هستند و قشر عظیمی از افراد به این کتابخانه‌ها رجوع نمی‌کنند. یکی از عوامل مؤثر تشویق به مطالعه، رایگان بودن آن است. موکهرجی می‌گوید «خدمت کتابخانه عمومی باید رایگان انجام شود. نباید از استفاده‌کننده وجهی، حق عضویتی... مطالبه شود». در حالی که هم‌اکنون حق عضویت در کتابخانه‌های عمومی معمول است. کتابخانه‌های عمومی برای معلولین، از جمله نابینایان که درصد قابل توجهی را به خود اختصاص می‌دهند، باید خدمات ویژه‌ای داشته باشند. ساختمان آنها باید به طریقی طراحی شود که معلولین، زمین‌گیران و سالخورده‌گان به راحتی بتوانند از آن بهره‌گیرند و هر کجا ضرورت داشت از سطح شیبدار یا آسانسور استفاده شود. فقدان چنین امکاناتی با توجه به تبعات جنگ تحمیلی ایجاب می‌کند، کتابخانه‌ها هر چه زودتر در جهت تأمین

نیازهای این قشر عظیم حرکت کرده، با توجه به اهداف آموزشی و فرهنگی خود، برنامه‌ریزیهای درازمدتی برای کسانی که امکان استفاده مستقیم از کتابها را ندارند، از جمله ایجاد سطح شیبدار، کتابخانه گویا، خدمات شخصی در منازل داشته باشند. ایجاد علاقه به کتاب و کتابخوانی در سنین کودکی به مراتب آسانتر عملی می‌گردد. از این رو وظیفه کتابخانه عمومی است که به کودکان فرصت دهد تا بتوانند شخصاً کتاب مورد علاقه خود را برگزینند. با توجه به اهداف کتابخانه عمومی و توزیع سنی جمعیت $\frac{1}{3}$ کتب کتابخانه‌ها باید به کودکان اختصاص یابد ولی متأسفانه کتابخانه‌ها در جهت برآورد نیاز این قشر عظیم حرکت نکرده‌اند و چند کتابخانه کودک تأسیس شده در آغاز نیز بتدریج تعطیل شده است.

ملاک عضویت در کتابخانه عمومی سواد است. کتابخانه محل تحصیلکرده‌هاست و در آن جایی برای کم‌سوادان و نوسوادان در نظر گرفته نشده است. با نگاهی به آمار نهضت سوادآموزی درمی‌یابیم که روز به روز بر تعداد جمعیت باسواد افزوده می‌شود. این افراد احتیاج به کتاب مفید و مناسب دارند ولی کتابخانه‌ها هنوز نتوانسته‌اند خود را با این پدیده همگام نموده، بعنوان پشتیبان امر سوادآموزی مطرح شوند و منابع مورد نیاز این قشر عظیم را هر چند بطی و اندک تأمین نمایند. سی سال از تداوم کتابخانه‌های عمومی می‌گذرد ولی آنها نتوانسته‌اند با توجه به تغییرات فرهنگی، اجتماعی، آموزشی خود را متحول نمایند و همواره پاسخنگوی نیاز قشرهای مشخصی بوده‌اند. در حالیکه رسالت کتابخانه‌های عمومی ایجاب می‌کند، خدمات خود را به تمامی افراد جامعه ارائه نموده، محدودیتی از نظر مراجعان نداشته باشند. بدیهی است برای رسیدن

دانست. متأسفانه برنامه توسعه پنجساله نیز پیش بینیهایی لازم جهت تأمین نیروی انسانی نداشته، کتابخانه‌های جدیدالاحداث فاقد پست سازمانی هستند، در حالی که کتابخانه عمومی نباید تأسیس شود مگر آنکه امکانات مالی برای تقویت و حمایت آن موجود باشد و کتابدار و سایر منابع و تجهیزات و رسانه‌های لازم برای آن پیش بینی شود. بار تخصصی نیروهای موجود بسیار اندک است. رفع این مسأله به آموزشهای بلندمدت کتابداری و آموزشهای از راه دور، مکاتبه‌ای، و حین خدمت نیاز دارد تا کتابداران علاقه‌مند و آموزش‌پذیر از این طریق دانش و آگاهی حرفه‌ای خود را تقویت نمایند. علاوه بر این همزمان به منظور پر کردن شکاف موجود برای کتابداران متخصص و آگاه و متعهد تدابیر لازم اندیشیده شود، زیرا با توجه به دستمزد کم و موقعیت پایین کتابداران در کتابخانه‌های عمومی کمتر این گونه افراد جذب می‌شوند. به کتابدار نیز به عنوان یک عامل فیزیکی و نه عامل اشاعه‌گر برخورد شده است که در آیین‌نامه سال ۴۴ مشهود است. فردی که وظیفه‌اش حفاظت از کتابها، امانت و پس گرفتن آنهاست و کوچکترین نقشی در ارتباط بین کتاب و خواننده ایفا نمی‌کند. از آن تاریخ تاکنون شرح وظایف جدیدی برای کتابدار نوشته نشده است.

ج. انتخاب کتاب. تحقیقات نشان می‌دهد که کتابهای مورد نیاز مراجعین کمتر به کتابخانه راه می‌یابد. شکی نیست، کتابخانه‌ای می‌تواند به کلیه نیازهای مراجعین پاسخ مثبت دهد که همه کتابها را از ابتدای تاریخ داشته باشد، حال آنکه مجموعه خوب مجموعه‌ای است که بیشترین نیاز جامعه استفاده‌کننده را برآورده سازد. بنابر آنچه مشهود است ارتباط کاملی بین حجم مجموعه و سطح خدمات ارائه شده در کتابخانه عمومی وجود ندارد و کتابخانه عمومی با مجموعه بزرگتر، درصد بیشتری از نیاز مراجعان را پاسخ نمی‌گوید، و این مسأله برمی‌گردد به انتخاب کتاب. در خط مشی انتخاب کتاب، کتابهایی می‌باید خریداری شوند که احتمال استفاده از آنها بیشتر از سایر کتابهاست، بنابراین انتخاب براساس نیاز جامعه باید صورت پذیرد. مشارکت کتابداران که تماس مستقیم با جامعه دارند و از نیازهای اطلاعاتی، مطالعاتی، تحقیقاتی آنان باخبرند در امر انتخاب کتاب می‌تواند زمینه‌های لازم را جهت انتخاب بهینه منابع فراهم آورد. توجه به خواستها و نیازهای مراجعین از اهم مسائلی است که در انتخاب کتاب باید مورد توجه قرار گیرد. از بدو تأسیس هر سه ماه یکبار اوراقی در اختیار مراجعین قرار می‌گرفت تا کتب مورد علاقه خود را در آن بنویسند. کتابی که ده متقاضی داشت خریداری می‌شد. در حال حاضر خرید کتاب حالت متمرکز دارد و توسط کمیسیونی به همین نام مستقر در دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور انجام می‌شود و تا آنجا که اطلاع دارم از اعضای کتابخانه‌ها هیچ گونه نظریه‌ای به عمل نمی‌آید. آمارها نشان می‌دهد که به ازای هر ۱۸ نفر یک کتاب در کتابخانه وجود دارد، در حالی که ایفلا حداقل دو کتاب را

به این هدف باید موادی مناسب همگان تدارک ببینند. به هر حال با توجه به تغییرات نظام آموزشی که از سال ۷۳ قرار است به مورد اجرا گذاشته شود امیدواریم شاهد مطرح شدن کتابخانه‌ها به عنوان نهادهای آموزشی و نه کمک آموزشی باشیم.

— برای ایجاد پیوندی مؤثر میان کتابخانه عمومی و توسعه فرهنگی چه پیشنهاداتی دارید؟

— با توجه به اینکه انتشارات زیاد شده و مطبوعات رشد چشمگیری پیدا کرده‌اند، کتابخانه‌های عمومی که وظیفه فراهم نمودن امکان تعلیم عمومی برای قشر علاقه‌مند و کم‌بضاعت جامعه را دارند، به منظور تمهیم و ارتقاء فرهنگ و توسعه کتابخوانی می‌باید

● تکیه کتابخانه عمومی بر خدمت در سطح محلی است و معتقد است که فردی کتابخوان، شهروندی بهتر و ارزنده‌تر برای جامعه خواهد بود.

● توسعه فرهنگی بدین معنی است که امکانات وسیع و گسترده برای دسترسی عامه مردم به فرهنگ فراهم آید.

قدمهای مناسب‌تر و مؤثرتری بردارند. برای ترسیم چهره کتابخانه‌های عمومی ابتدا به بررسی وضع موجود در ابعاد مختلف پرداخته، نهایتاً پیشنهادهایی ارائه می‌گردد:

الف. بودجه. اختصاص دوهزارم درآمد شهرداریها نشانه توجه بیشتر به کتابخانه‌هاست. بودجه کتابخانه‌ها با توجه به تخصیص بودجه متمرکز ملی در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و تبصره ۳۸ الحاقی به قانون بودجه که به موجب آن عوارضی که از کاغذهای وارداتی به میزان هر کیلوسه ریال اخذ می‌گردد، امر توسعه و تجهیز کتابخانه‌ها را از رشد قابل توجهی برخوردار نموده است. تخصیص درآمد شهرداریها چنانچه ذکر شد سبب می‌شود که کتابخانه‌ها به عنوان یکی از خدمات شهری تلقی شده، مردم نیز علاقه پیدا کنند مالیات بدهند. درآمد رو به تزاید شهرداریها نیز تضمین مناسبی برای گسترش و توسعه کتابخانه‌ها به شمار می‌رود.

ب. نیروی انسانی. کتابخانه‌های عمومی تهران هم اکنون توسط ۱۳۰ نفر پرسنل اداره می‌شود که ۳۰٪ زیر دیپلم، ۴۷/۷٪ دیپلم، و ۲۲/۳٪ دارای تحصیلات دانشگاهی‌اند. از این تعداد تنها ۵ نفر کارشناس کتابداری وجود دارد و متخصص کتابداری مطلقاً در کتابخانه‌های عمومی نیست، حال آنکه براساس استاندارد ایفلا نسبت کارمندان متخصص به غیرمتخصص بایستی ۳۳٪ باشد. کمبود پرسنل متخصص در کتابخانه‌ها به وضوح مشاهده می‌شود و یکی از علل نابسامانی کتابخانه‌ها را می‌توان ناشی از این امر

پیشنهاد می‌کند.

د. خدمات فنی. قریب پانزده سال است که اداره خدمات کتابداری شکل گرفت و ارائه خدمات فنی کتابخانه‌های عمومی را به طور متمرکز عهده‌دار بوده، با توجه به امکانات محدود، خدمات مؤثر و مطلوبی عرضه داشته است. تهیه برگه‌های استاندارد توسط این مرکز موجب صرفه‌جویی در وقت، هزینه، و نیروی انسانی کتابخانه‌هاست. اخیراً تحولاتی در آن صورت گرفته که با توجه به تقلیل پرسنل آن به نظر می‌رسد امکان ارائه خدمات مناسب به نحو گسترده وجود نداشته باشد. امیدواریم مسئولان هرچه زودتر نسبت به تقویت نیروی انسانی متخصص این اداره اقدام کنند. ضمناً به منظور ماشینی کردن کار ذخیره و بازیابی پیشنهاد می‌شود از کوربیس^۱ (تهیه شده در دفتر پژوهشهای فرهنگی) استفاده گردد. آنچه این نرم‌افزار بر صفحه ظاهر می‌کند فهرستبرگه استاندارد طبق قوانین آنگلوآمریکن است که با استفاده از چاپگر به تعداد دلخواه

• زندگی فرهنگی وجهی از زندگی است که در همه شرایط باید آن را دریافت.

• رسالت کتابخانه‌های عمومی ایجاب می‌کند، خدمات خود را به تمامی افراد جامعه ارائه نموده، محدودیتی از نظر مراجعان نداشته باشند.

قابل تکثیر است. در این نرم‌افزار مسایل خاص زبان و رسم الخط فارسی ملحوظ شده، بازیابی از طریق کلیه حوزه‌های معمول نظیر عنوان، مؤلف، مترجم، مصحح، ناشر، موضوعات، معرفهای اضافی در آن امکان‌پذیر است. همچنین برای حل مشکل جوینده در مواجهه با زبان سرعنوانها، جستجو از طریق کلید واژه نیز در این برنامه انجام می‌شود.

ه. فضا. هم‌اکنون ۱۴ کتابخانه عمومی در تهران وجود دارد که با توجه به آمار جمعیت و استاندارد ایفلا ۸۰ کتابخانه عمومی دیگر نیز باید تأسیس شود و کتابخانه‌های موجود تا سقف ۱۷۱۰ مترمربع فضای خود را توسعه دهند. ساختمان اکثر کتابخانه‌های موجود قدیمی است و از نظر کارایی و بهره‌دهی مناسب نیستند. وسعت کتابخانه‌ها در حال حاضر نیاز خدماتی آنها را برآورده نساخته برای حداقل خدمات کتابخانه‌ای با توجه به تعداد و پراکندگی آنها بسیار کم و ناچیز است.

و. تجهیزات. تجهیزات کتابخانه‌ها اغلب فرسوده شده و متعلق به سالیان پیش از انقلاب است و در جهت تعمیر و جایگزینی آنها تاکنون اقدامی صورت نگرفته است. همچنین با استانداردهای کتابداری نیز مطابقت ندارند.

ز. همکاری بین کتابخانه‌ای. در حال حاضر کتابخانه‌های

عمومی به طور مستقل و بدون یاری یکدیگر انجام وظیفه می‌کنند. امانت بین کتابخانه‌ای نقش مهمی در ارتباط کتابخانه‌ها دارد. پیشنهاد می‌شود تهیه فهرستگان کتابخانه‌ها شروع شود و مجموعه‌ها مورد بازبینی قرار گیرد تا بررسی شود آیا امانت بین کتابخانه‌ای می‌تواند تأثیر مهمی در ارتقاء کارایی کتابخانه‌ها داشته باشد یا خیر. زیرا تصور می‌رود به لحاظ تمرکز سفارش و خرید کتاب، کتابخانه‌ها از مجموعه‌های مشابهی برخوردار باشند. به طور کلی همکاری بین کتابخانه‌ای نیاز به تشکیل و گردهمایی کتابداران دارد. بر این اساس تشکیل جلسات مشترک نظام‌یافته به منظور استفاده از دستاوردهای کتابخانه‌های یکدیگر چه در ایران و چه در سایر کشورها ضروری به نظر می‌رسد. بازدیدهای جمعی از مراکز اطلاع‌رسانی، امکان شرکت در سمینارهای داخل و خارج از کشور نیز در این راستا بسیار مفید و مؤثر است. ضمناً امیدواریم نشریه پیام کتابخانه نقش مؤثر انتشاراتی داشته، انعکاسی از تنگناها، معضلات کتابخانه‌های عمومی، فعالیت کتابخانه‌ها در جهت رفع مشکلات، و راهیابی‌های تازه باشد و در آن به تلاش کسانی که در این شبکه کار می‌کنند ارج نهاده شده و تشویق مناسبی از آنان به عمل آید.

ح. همکاری با سایر مؤسسات فرهنگی. ضروری است کتابخانه‌های عمومی با سایر مراکزی که اهداف آموزشی، پژوهشی و تحقیقاتی دارند، چون کتابخانه ملی، مراکز آموزش عالی، مراکز تحقیقاتی ارتباط داشته باشند تا هم از آخرین دستاوردهای علمی، تخصصی مربوط به رشته خود باخبر شوند و هم بابت پیوند کتابخانه‌های عمومی و کتابخانه‌های دانشگاهی و مراکز تحقیقاتی و اطلاع‌رسانی، به منظور تکمیل مجموعه‌ها گشوده شود.

سیدرضا تقوی

عضو هیأت رئیسه و رئیس کمیسیون فرهنگ و ارشاد اسلامی مجلس شورای اسلامی

— برای کتابخانه عمومی چه نقشی فائلید؟

— نقش و تأثیری که کتابخانه‌های عمومی در رشد فرهنگ جامعه دارند از هر جهت غیرقابل انکار است. در اینجا به طور مختصر به نمونه‌هایی از آن اشاره خواهد شد:

الف. کتابخانه‌های عمومی برای مراکز آموزش و تربیتی اعم از حوزه‌های علمیه، دانشگاهها و آموزش و پرورش، نقش پشتیبانی را ایفا می‌کنند، زیرا شاگردانی که در محضر اساتید درسهای فکری را می‌آموزند با مراجعه به کتابخانه و مطالعه کتابهای مختلف و دسترسی به نظرهای متنوع و متضاد، اطلاعات خود را در آن زمینه تکمیل و اندیشه خویش را تعمیق می‌بخشند. پس، از این جهت می‌توانیم برای کتابخانه‌های عمومی نقش